

A Critical Review on the Book "*Foundations of Curriculum Development in Primary Education*"

Marzieh Dehghani*

Abstract

The present study criticizes the book "*Foundations of Curriculum Planning of Elementary Education*" by Musapour with a descriptive and analytical approach in two dimensions of form and content. In order to analyze, the method of criticism was used which is based on the "guidelines for preparing critical articles for scientific research publications, critical research papers of humanities texts and programs". After the general introduction of the work, in the first step, the points and shortcomings of the book's shape and form dimensions were pointed out. In this context, the book's cover and design, the analysis of the book's editing and writing rules, and the list of sources and sources were examined respectively. In this context, respectively attention was paid to the description, analysis, and content criticism of the book and the strengths and weaknesses of its content dimensions. In this context, respectively the appropriateness of the title and table of contents with the content of the book, the separation of the chapters of the book, and the organization and coherence of the content and presentation of the content were investigated. It was also analyzed for its novelty and applicability of the content. In the end, it can be stated that the content of the book failed to meet the reader's expectations by emphasizing the three features of the basics of lesson planning, familiarity with the lesson planning of elementary education, and practicality, and it has provided suggestions to improve the work.

Keywords: Curriculum, Curriculum Development, Foundations of Curriculum Development, Primary Education, Description and Analysis, Critique.

* Associate Professor of the Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Tehran, Iran,
dehghani_m33@ut.ac.ir

Date received: 20-06-2023, Date of acceptance: 17-10-2023

In the education system of every society, textbooks are one of the important elements in the education process, and along with other elements, including the teacher and learner, they play a central role in centralized systems. These activities and programs, especially in the primary period, affect the individual development of the child and help to develop constructive relationships with the home and society, and at the same time, they give children the potential to make required changes in society. This is why school and university textbooks should be examined and criticized more than other books. The purpose of the current research is to review and analyze a book in the field of lesson planning, which was subjected to criticism with a descriptive and analytical approach to both the form and content aspects.

Based on this, the present article examines and briefly criticizes the university book "*Foundations of Elementary Education Curriculum Planning*" (Moussipour, 2017), for which we do not have many sources in the field. To collect information, the checklist of university book criticism of the Council for the Review of Texts and Humanities Books of Universities was used. This checklist is used as a tool for criticizing university books and it is arranged in two dimensions, form and content. In the form dimension of formal comprehensiveness, printing, and technical quality, compliance with writing and editing rules, fluency, and expressiveness of the text were checked and evaluated. In the content dimension, the logical order and coherence of the materials, the sources used, scientific analysis of issues, innovation, basics and assumptions, comprehensiveness, compliance with the latest headings of the Ministry of Science, Research and Technology, how to use scientific tools and specialized terms are discussed.

To analyze, the method of review based on "Guidelines for the preparation of review articles of scientific-research publications, critical research papers of humanities texts and programs" has been used. After a general review of the book's titles and a general introduction to the work, the analysis of the book was done in two steps. In the first step, it was mentioned to analyze the merits and shortcomings of the shape and form dimensions of the book. In this part, the design of the book cover and its back was examined and criticized in terms of images, shapes, tables, writings, and the type of paper used in printing the book. In the next step, the structure of the book and its written goals were examined by the author of the book, and some points about the opening pages of the book, chapters of the book, table of contents, and preface of the book were stated. In the third stage, some writing and editing errors in the book were pointed out, including non-observance of semi-spacing in some words, as well as typographical errors in the book's content.

In the end, the list of sources was examined by considering the references of the period of the text and the references at the end of the book, as well as the compatibility between them. In the next step, description, analysis, and content criticism of the book, the strengths and weaknesses of its content aspects were taken into consideration and in this context, the appropriateness of the title and table of contents with the content and volume of the book was first investigated. Then the chapters of the book were discussed separately considering the whole book in terms of the volume of pages, titles, and key points of each chapter, as well as the strengths and weaknesses of the chapters, and attention was paid to the organization and coherence of the content and the presentation of its content. It seems that in addition to expressing the useful content in each chapter and the good effort of the author, what has been paid less attention in most of the chapters is the general writing of the content without considering the centrality of elementary education. In the following, the novelty and applicability of the content were discussed by comparing the studied book with another book by the author of the work titled *Basics of Secondary Education Planning* (2005).

In the discussion and conclusion section, the article presents the final analysis and while stating the strengths of the book, it has been stated that the content of the book has not been able to meet the reader's expectations by emphasizing three features of the basics of lesson planning, familiarity with elementary education lesson planning and practicality. In the end, there are suggestions for improving the work, such as paying enough attention to the topic of elementary education in the entire content of the book, respecting the appropriateness and comprehensiveness of the book's content with its goals, coordinating the title of the book with the content, preparing a detailed list of the book, observing the principles of literary editing, updating the sources with considering new and relevant sources and paying attention to the artistic layout of the book suitable for the student audience, as well as mentioning sources for study in each chapter, especially considering the margins mentioned in some chapters of the book, mentioning questions for learning and thinking at the end of each chapter is presented based on the content of the chapter. It can be said that according to the outstanding features and strengths of this work if attention is paid to the mentioned items and also more attention is paid to the curriculum planning of elementary education in the whole content, this resource can be a useful textbook.

Bibliography

- Abdullahi, H. (2019). Criticism and analysis of the content of teaching manuals in universities, critical research paper of humanities texts and programs, *Research Institute of Humanities and Cultural Studies*, 20(86) (December 2019), 309-326. [in Persian]
- Bazargan, A. (2013). *Educational evaluation*. Tehran: Samit Publications. [in Persian]
- Berk, R. (2003). *Rural Voices: Place-Conscious Education and the Teaching of Writing*. New York: Teachers College Press.
- Dehghani, M. (2009). Analyzing the content of elementary school social education books based on social skills according to the teachers' point of view. *Quarterly magazine of educational innovations*, 8(31), 149-121. [in Persian]
- Dehghani, M. (2016). Content analysis of work and technology, social studies, Farsi and Qur'an textbooks of the sixth grade in terms of the level of active involvement of learners based on William Rumi's technique. *Quarterly research in curriculum planning*, 2(14), 146-124. [in Persian]
- Dehghani, M. (2017). *Curriculum planning for elementary school*, Tehran, Tehran University Press. [in Persian]
- Fathi Vajargah, K. (2009). *The principles and concepts of curriculum planning*, Tehran: Bal Publications. [in Persian]
- Fien, J. (2005). *Education for the environment: critical curriculum theorizing and environmental education geelonng*. Victoria: deakin university press.
- Kyamanesh, A. (2007). *Educational evaluation*. Tehran: Payam Noor University Press.
- Maleki, H. (2006). *Curriculum planning (practical guide)*, Mashhad, Payam Andisheh Publications, 8th edition. [in Persian]
- Maleki, H. (2018). *Preliminaries of curriculum planning*, Tehran, Samit publications.
- Musapour, N. (2006). *Basics of secondary education curriculum planning*. Mashhad, Beh Neshar Publishing House, second edition. [in Persian]
- Musapour, N. (2018). *Basics of elementary education curriculum planning*. Qom, Ashke yas Publishing House. [in Persian]
- Orenstein, A., Hankins, F. (2005). *Basics, principles and issues of the curriculum*, translated by Qudsi Ahgar, Tehran, Islamic Azad University Publications. [in Persian]
- Shakri, A; Eskandari, K; Arafai Jamshidi, Sh. (2022). Review of the book Fundamentals of Neuroleadership: Organizational leadership based on neuroscience. *Critical Research Journal of Humanities Texts and Programs*, 22(5), 337-311. [in Persian]
- Tyler, R. (2011). *The basic principles of curriculum and educational planning*, translated by Ali Taghipour Zahir, Tehran, Aghah Publications, third edition. [in Persian]
- Yarmohamedian, M. (2011). *Principles of curriculum planning*. Tehran: Yadavare Kitab Publishing House. [in Persian]

تحلیل و نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی

مرضیه دهقانی*

چکیده

پژوهش حاضر به نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی موسی پور با رویکرد توصیفی و تحلیلی و در دو بعد شکلی و محتوایی می‌پردازد. جهت تحلیل، از شیوه نقد و بررسی بر اساس "اصول راهنمای تهیه مقالات نقد نشریه علمی-پژوهشی پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی" بهره گرفته شد. پس از معرفی کلی اثر، در گام اول به امتیازها و کاستی‌های ابعاد شکلی و صوری کتاب اشاره شد. در این زمینه به ترتیب به بررسی جلد و طرح روی کتاب، تحلیل قواعد ویرایش و نگارش کتاب و بررسی فهرست منابع و ماخذ آن پرداخته شد. در گام بعد به توصیف، تحلیل و نقد محتوایی کتاب و نقاط قوت و ضعف ابعاد محتوایی آن توجه گردید. در این زمینه نیز به ترتیب به بررسی تناسب عنوان و فهرست مطالب با محتوای کتاب، تفکیک فصول کتاب و سازماندهی و انسجام محتوا و ارائه مطالب پرداخته شد. همینطور به واکاوی جدید بودن و کاربردی بودن محتوا اشاره گردید. در پایان می‌توان اظهار داشت که به نظر می‌رسد محتوای کتاب نتوانسته انتظار خواننده از کتاب را با تأکید بر سه ویژگی مبانی برنامه‌ریزی درسی، آشنایی با برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی و کاربردی بودن، برآورده سازد. ضمناً پیشنهادهایی برای اعتلای اثر ارائه گردید.

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ریزی درسی، برنامه‌درسی، مبانی برنامه‌ریزی درسی، آموزش ابتدایی، توصیف و تحلیل، نقد.

* دانشیار، گروه روش‌ها و برنامه‌های آموزشی و درسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، dehghani_m33@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۵

۱. مقدمه

آموزش و پرورش به عنوان یکی از مهم‌ترین نظام‌های کشور رسالت عظیمی را بر عهده دارد. امروزه اهمیت آموزش و پرورش و تأثیر آن بر توسعه همه جانبه کشور بر کسی پوشیده نیست. تحول و تغییرات در سازماندهی آموزش‌ها و هماهنگ‌سازی با دنیای پیرامون از جمله تلاش‌های پیوسته‌ای است که در سازمان آموزش و پرورش در حال اتفاق است. آنچه می‌تواند این تغییرات را با موفقیت توأم سازد، شناخت و آگاهی از اهداف این تغییرات، اصول، ویژگی‌ها و سیاست‌های حاکم بر هر یک از این تغییرات است. بدین جهت لازم است معلمان به عنوان مهم‌ترین نیروهای انسانی آموزش و پرورش با فهم درست برنامه درسی و آشنایی با مبانی، اصول و مراحل برنامه‌ریزی درسی و بهره‌گیری از فنون آن در عمل به تحقق این امر کمک نمایند.

گزارش‌هایی که توسط سازمان‌های مختلف ملی و بین‌المللی منتشر می‌شوند نشان می‌دهد که آموزش و پرورش دبستانی علی‌رغم اهمیت و جایگاه آن، درگیر مسائل و مشکلات متعددی است. از جهاتی نسبت به سایر مقاطع تحصیلی، دوره ابتدایی به گونه‌ای مورد بی‌مهری قرار گرفته است. این بی‌مهری نه تنها از لحاظ جایگاه اجتماعی-اقتصادی معلمان این دوره یا سهم بودجه آموزشی مدارس ابتدایی مشهود است، بلکه می‌توان به کمی منابع تحقیقاتی و پژوهشی نیز اشاره نمود. این امر ضمن این‌که هشدار برای مسئولان آموزشی کشور است، وظیفه‌ای بس خطیر را پیش روی متخصصان این حوزه علمی قرار می‌دهد. به نظر می‌رسد با توجه به موارد ذکر شده، ضرورت انتشار کتابی که این تغییرات را مد نظر داشته باشد بسیار ضروری می‌نماید. در پی این ضرورت، این نوشتار در پی آن است تا به بررسی و نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی (موسی‌پور، ۱۳۹۷) بپردازد.

نظام تعلیم و تربیت در هر جامعه‌ای، مجموعه‌ی چارچوب‌ها و تدابیر سازمان یافته‌ای است که شرایط مناسبی را در قالب برنامه‌ها و فرصت‌های آموزشی در اختیار فراگیران قرار می‌دهد تا آنان امکان آشنا شدن با تجربیات گذشتگان و همچنین مسیر رشد را پیدا کنند (دهقانی، ۱۳۸۸). کتاب‌های درسی در این نظام‌ها به خصوص در نظام‌های متمرکز، اهمیت دوچندانی دارند، چرا که فراگیران مجبورند برای طی مسیر موفقیت‌شان تمامی محتوای سرفصل‌ها و متون موجود در کتاب‌های درسی را بررسی و مطالعه کنند (دهقانی، ۱۳۹۶). از این‌رو است که باید کتاب‌های درسی مدارس و دانشگاه‌ها بیشتر از سایر کتاب‌ها مورد بررسی قرار گرفته و در بوته نقد قرار گیرند.

برنامه درسی دوره دبستان، برای پرورش کودکان در تمام ابعاد فیزیکی و اجتماعی، زیبایی‌شناختی، عاطفی، شناختی، اخلاقی و معنوی طراحی می‌شود. این برنامه‌ها هم بر فردیت کودکان از لحاظ هوش، شخصیت و پتانسیل رشد و هم بر توسعه ارتباطات کودک در خانه و جامعه تاکید دارد و در تلاش است تا نیازها و پتانسیل‌های آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بافت جامعه‌ای که کودک در آن متولد شده است را منعکس نموده و در عین حال، به کودکان پتانسیلی برای ایجاد تغییرات مورد نیاز در جامعه اعطا نماید (انجمن ملی برنامه درسی و سنجش، ۱۹۹۹). لذا با تعیین حدود و ثغور و سازماندهی برنامه درسی ابتدایی می‌توان مشخص کرد که کودکان در هر مرحله مشخص از رشد چه مهارت‌هایی را بایستی کسب کنند. همین‌طور ضروری است ساختار نظام آموزش و برنامه‌های موجود به گونه‌ای طراحی شود که یادگیرندگان، متناسب با ظرفیت‌ها و توانایی‌های خود، امکان طی دوره‌های تحصیلی را با سرعت‌های متفاوت داشته باشند.

شایان ذکر است مقاله حاضر با هدف معرفی و تحلیل اجمالی کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی (موسی پور، ۱۳۹۷) و تقدیر از نویسنده محترم این اثر نوشته شده است که به درخواست گروه تخصصی علوم تربیتی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی (شماره ۲۳۸۳/ش.ع مورخ ۹۸/۱۰/۱۴) و نیز عطف توجه نویسنده کتاب مبنی بر طرح دیدگاه‌ها و پیشنهادها در رفع کاستی‌های احتمالی و اعتلای اثر صورت گرفته و امید است سبب توجه بیشتر به این اثر ارزنده و تکمیل زحمات نویسنده عالم، مجرب و فاضل آن شود. به نظر می‌رسد نقد و تحلیل این کتاب منجر به رشد و بسط این موضوعات شده و می‌توان انتظار داشت که ادبیات علمی در این عرصه شکوفاتر و غنی‌تر شود.

در این نوشتار تلاش بر آن است تا با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکردی انتقادی با استفاده از شیوه نقد و بررسی بر اساس "اصول راهنمای تهیه مقالات نقد نشریه علمی-پژوهشی پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی" به نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی (موسی پور، ۱۳۹۷) از زوایای مختلف بپردازد و ابعاد شکلی و محتوایی آن مورد بررسی قرار گیرد و در پی پاسخگویی به این مسائل باشد که کتاب مورد اشاره تا چه اندازه توانسته است به ادعای مؤلف جامعه عمل بپوشاند. نقاط قوت و ضعف کتاب چیست و برای غنا بخشی به کتاب چه پیشنهادهایی می‌توان ارائه کرد.

۲. روش‌شناسی پژوهش

با توجه به این که هدف پژوهش حاضر تحلیل و نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی بود، به همین دلیل رویکرد انتقادی و روش اسنادی-تحلیلی مورد استفاده قرار گرفت. به منظور گردآوری اطلاعات از چک‌لیست نقد کتب دانشگاهی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها استفاده شد. این چک‌لیست به عنوان ابزار نقد کتاب‌های دانشگاهی استفاده می‌شود و در دو بعد شکلی و محتوایی تنظیم شده است. در بعد شکلی جامعیت صوری، کیفیت چاپی و فنی، رعایت قواعد نگارشی و ویرایشی، روان و رسا بودن متن بررسی و ارزیابی می‌شود. در بعد محتوایی نیز به بررسی نظم منطقی و انسجام مطالب، منابع مورد استفاده، تحلیل علمی مسائل، نوآوری، مبانی و پیش‌فرض‌ها، جامعیت، انطباق با آخرین سرفصل‌های وزارت علوم تحقیقات و فناوری، نحوه به کارگیری ابزارهای علمی و اصطلاحات تخصصی پرداخته می‌شود (شاکری، اسکندری و عرفای جمشیدی، ۱۴۰۱).

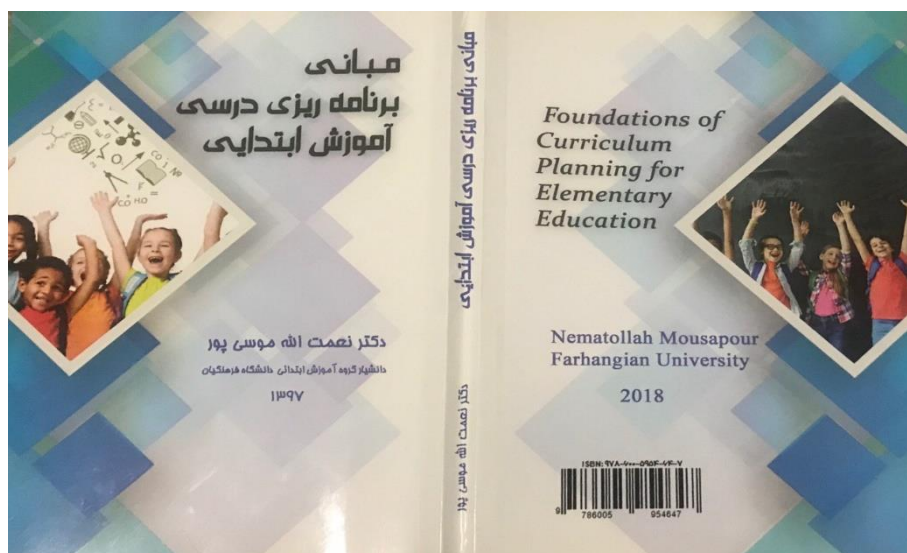
روش نقد و ارزیابی کتاب مطابق با الگوی پیشنهادی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی و بر اساس "اصول راهنمای تهیه مقالات نقد نشریه علمی-پژوهشی پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی" است که به نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی (موسی‌پور، ۱۳۹۷) از زوایای مختلف پرداخته است.

۳. معرفی و نقد شکلی کتاب

کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی (موسی‌پور، ۱۳۹۷) از انتشارات اشک یاس، شهرستان قم با قطع وزیری (۱۶×۲۳) و در ۳۳۰ صفحه و یازده فصل به چاپ رسیده است. متن کتاب به زبان پیچیده و روان تدوین شده است و برای دانشجویان کارشناسی رشته علوم تربیتی و دانشجو معلمان رشته آموزش ابتدایی قابل استفاده است. اطلاعات کتاب‌شناختی به منظور شناسایی و بازیابی آن بر مبنای ضوابط و استانداردهای بین‌المللی فهرست‌نویسی پیش از انتشار (فیپا) ارائه شده است و طبق آن سرشناسه کتاب با موسی‌پور، نعمت‌الله، ۱۳۴۳ نمایان است. کتاب چاپ اول بوده و سال ۱۳۹۷ منتشر شده است. شمارگان چاپ اثر (تیراژ) در کتاب مشخص نیست! چاپ کتاب به صورت سیاه و سفید است. شماره کتاب‌شناسی ملی اثر ۵۴۴۱۷۲۸ و قیمت آن در چاپ اول ۵۲۰۰۰۰ ریال درج شده است.

۱,۳ جلد کتاب و طرح روی جلد

جلد آن از نوع شومیز و طرح روی جلد آن مربع‌ها (لوزی) به رنگ طوسی، آبی و زرد بسیار محو است و در وسط جلد درون یکی از مربع‌های بزرگ تصویر چهار کودک دوره ابتدایی اول (به نظر می‌رسد پایه اول یا دوم دبستان باشند) و در بالای تصویر بچه‌ها نقاشی از کره، پرگار، مداد، مولکول، و حروف و اعدادی به زبان انگلیسی بر روی آن است. در پشت جلد هم به همان شکل روی جلد است، فقط تصاویر کودکان تغییر یافته و نقاشی‌ها بالای سر کودکان وجود ندارد. از بابت انتخاب طرح و تصویر به نظر می‌رسد با توجه به محتوای کتاب که در مورد دوره ابتدایی است، طرح روی جلد کتاب، مناسب انتخاب شده است، لیکن اگر تصاویری از کودکان همین مرز و بوم انتخاب می‌شد و نقاشی تصاویر بالای عکس کودکان به زبان فارسی نوشته می‌شد بهتر می‌نمود.

شکل ۱. تصویر روی جلد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی

عنوان کتاب در روی جلد کتاب و در قسمت بالا به زبان فارسی و با شماره خطی (فونت) بزرگ و با قلمی خاص نوشته شده و در پشت جلد نیز در قسمت بالا به زبان انگلیسی نگاشته شده است. نام نویسنده و وابستگی ایشان (دانشگاه فرهنگیان)، در روی جلد کتاب و در قسمت پایین به زبان فارسی و در پشت جلد نیز در قسمت پایین به زبان انگلیسی نگاشته

شده است. نشان و نامی از انتشارات بر روی صفحه جلد کتاب نیست. سال انتشار (۱۳۹۷) در روی جلد کتاب و در قسمت پایین به تاریخ فارسی و در پشت جلد نیز در قسمت پایین به تاریخ انگلیسی (۲۰۱۸) نگاشته شده است. کاغذ به کار رفته در چاپ کتاب از نوع مرغوب و سفید است و محتوای کتاب، جدول‌ها و شکل‌ها به صورت سیاه و سفید ارائه شده است.

۲,۳ ساختار کلی کتاب و اهداف آن

عنوان کتاب به نام "مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی" است. صفحه اول کتاب شامل عنوان، نام و وابستگی نویسنده و سال انتشار آن است. صفحه دوم کتاب، اطلاعات کتاب‌شناسی (شناسنامه اثر) است. صفحه سوم به تقدیم اثر با متن "تقدیم به معلمان کشورم" پرداخته شده است. بعد از آن به فهرست مطالب، جدول‌ها، شکل‌ها و نمودارها مجموعاً در هشت صفحه از صفحه ۷ تا ۱۴ پرداخته شده است. نویسنده سپس به پیشگفتار کتاب پرداخته و تلاش کرده تا به بیان اهداف درس برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی بپردازد و سپس سوال خوبی را مطرح کرده که "چه گستره‌ای از موضوعات قابل طرح است و چه موضوعاتی مطرح خواهد شد و منطق آن چیست؟" لیکن این موضوع به خوبی تبیین نشده و نویسنده توضیحی در مورد فصول کتاب و ارتباط بین فرصت‌های یادگیری طرح شده در جدول ۲ صفحه ۲۳ با فصول کتاب نداده است. تلاش نویسنده در چیش فصول مختلف کتاب کنار هم پیروی از یک سیر منطقی است. هرچند در برخی موارد بین عنوان و محتوای فصل انسجام و همخوانی وجود ندارد.

کتاب، جامعیت صوری از جهت بهره‌برداری از تمامی ابزارهای لازم علمی را ندارد. این کتاب فاقد هدف‌های آموزشی در آغاز هر فصل و پرسش‌هایی برای تفکر و یادگیری در پایان هر فصل می‌باشد و بدین جهت به یکی از اصول آموزش در ترغیب و تشویق مخاطب به تامل بیش‌تر، توجه نکرده است. همچنین کتاب فاقد نمایه موضوعی است و به خلاصه و نتیجه‌گیری فصل و نتیجه‌گیری کلی در انتهای فصول پرداخته است. در هر فصل نیز فعالیت‌هایی با عنوان "حاشیه: برای تامل"، "حاشیه: برای فهم" و "حاشیه: برای تلاش" در کادرهای مجزا از متن اصلی قرار گرفته که نویسنده اشاره‌ای به این مباحث در مقدمه و یا پیشگفتار کتاب نداشته است. ابتدای هر فصل با «مقدمه» شروع شده که از نقاط قوت آن است، اما به دلیل عدم رعایت نظم منطقی عناوین و مسائل مطرح شده در مقدمه کتاب کافی به نظر نمی‌رسد.

در فهرست مطالب نویسنده به فهرست کلی پرداخته و از اشاره به فهرست تفصیلی خودداری کرده است. همچنین در فهرست محتوایی در کل یازده فصل نویسنده در کنار فهرست‌های کلی، شماره آورده است، لیکن در سه مورد در فصل سوم در بیان فرایند برنامه‌ریزی درسی به معنای خاص، همینطور در فصل هفتم در بیان هدف‌های اصلی آموزش ابتدایی و در فصل هشتم در بیان شیوه‌های سازماندهی محتوای برنامه درسی، این را نقض و فهرست‌های جزئی بدون شماره را در فهرست آورده است، در صورتیکه باید از یک قاعده تبعیت کرده و کل ساختار در فهرست محتوایی به یک شکل باشد.

هم‌چنین با توجه به اینکه کتاب برای درس دو واحدی تدوین شده، به نظر می‌رسد حجم کتاب از جهت تعداد صفحات آن (۳۳۰ صفحه) برای یک درس دو واحدی مناسب نیست. ضمن این‌که نویسنده در کتاب دیگری (موسی‌پور، ۱۳۸۵) گفته ۱۸۰ صفحه برای درس دو واحدی مناسب است.

به نظر می‌رسد، حذف شعرهای ذکر شده در کتاب، هیچ ضرری به ساختار اصلی کتاب، نمی‌زند، چراکه اگر هدف کتاب آمیختن مطالب با شعر است، در بسیاری جاهای دیگر نیز این امر می‌تواند جریان داشته باشد؛ در غیر این صورت اگر این موارد هم حذف شود، با ساختار شکلی کتاب که معمولاً مستند به شعر نیست هماهنگ‌تر خواهد بود.

در پیشگفتار کتاب، نویسنده به اهداف اثر پرداخته و هفت هدف را برای آن برشمرده است که از نقاط قوت کتاب می‌باشد. همینطور نویسنده جهت تحقق اهداف مباحثی را مطرح نموده و برای پاسخگویی به سوال "چه گستره‌ای از موضوعات قابل طرح است و منطق آن چیست؟" سرفصل‌های درس را مبنای کار خود قرار داده است و محتوا را در چارچوب زمان شانزده جلسه‌ای به شرح جدول ۲ سازمان داده است (ص ۲۳). به نظر می‌رسد بهتر است هدف اصلی صریح تبیین شود و روشن شود که این کتاب در نهایت به دنبال پاسخ به چه مسئله‌ای است؟ و در هر حال، غرض و فایده نهایی مسائل و مطالب کتاب به روشنی آورده شود تا مخاطب در بخش نتیجه‌گیری قادر به بررسی مقایسه‌ای بین اهداف تعیین شده و نتایج باشد. لیکن در این کتاب عنوان و محتوای فصل‌های مختلف آن با سرفصل مصوب که در کتاب هم به آنها اشاره شده است، همخوانی ندارد و تناسبی نیز بین محتوای کتاب و طرح درس ارائه شده در صفحه ۲۳ کتاب وجود ندارد. برای نمونه در جلسه نهم، دهم و یازدهم به ترتیب به "انتخاب محتوا و فرصت‌های یادگیری" و "سازمان‌دهی محتوا و فرصت‌های یادگیری" و "ارایه محتوا و فرصت‌های یادگیری" پرداخته است. اما مشخص نیست این سه جلسه درس از

کدام فصول این کتاب قرار است تدریس و مطالعه شود، چون در این کتاب فقط در یک فصل (فصل هشتم) به انتخاب، سازماندهی و ارائه محتوای برنامه درسی پرداخته است. ضمناً شایسته است، ابتدا مزایای طرح درس و اهمیت استفاده از آن برای خوانندگان بیان شود، سپس به توضیح چگونگی آن پرداخته شود.

۳,۳ قواعد ویرایش و نگارش

در کتاب برخی ایرادات نگارشی و ویرایشی نیز وجود دارد، که به برخی از آنها اشاره می‌شود: در پیش‌گفتار کتاب در طرح "چهل مساله برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی ایران" مساله پنجم و سیزدهم عیناً تکرار شده است. همچنین بندهای ۱۴ و ۱۵ و ۲۸ با هم همپوشی دارند. در صفحه ۲۱ درس "برنامه‌ریزی درسی در آموزش ابتدایی" ذکر شده که عنوان دقیق آن "برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی" است.

رعایت نیم فاصله در برخی از کلمات در کتاب انجام نشده است. مثلاً در کلمات گونه‌ای، یافته‌های، تعمیم‌پذیری در صفحه ۱۲۵ و کلمه برنامه‌درسی و برنامه‌های درسی در کل کتاب، و کلمه تجربه‌آموزی، فرصت‌های، بهره‌مند، پایه‌ای، محیط‌های در صفحه ۱۲۴. پیشرفت‌های و فعالیت‌های در صفحه ۱۳۲. همچنین اشتباهات تایپی نیز بعضاً وجود دارد، مثلاً در صفحه ۸۱ کلمه "تربیت‌شونده"، اشتهاً "تربیت‌شوند" تایپ شده است و در صفحه ۲۰۱ ذکر شده "این نوع برنامه در پی آن هستند" که باید "برنامه‌ها" ذکر می‌شد. همچنین عدم استفاده از فاصله در کلماتی مثل ویژگیها و گروهها در صفحه ۲۵۷ و همینطور در کلمات آزادیهای، گروهها و فعالیت‌های در صفحه ۲۱۲ و تواناییهای، دیدگاههایی و مهارتهایی در صفحه ۱۸۱. همچنین استفاده از جمع عربی در اکثر کلمات که به نظر می‌رسد، می‌توان از جمع فارسی آنها استفاده کرد مانند مقولات در صفحه ۱۸۰. فرضیات در صفحه ۲۶۵. عدم استفاده از پی‌نویس برای اکثر اسامی انگلیسی و اصطلاحات خاص. برخی از کلمات مانند "گونه‌گونی همشکل" در صفحه ۲۹۲. در پایان برخی از جملات از نقطه استفاده نشده است مثل آخرین جمله صفحه ۳۰۲ و ۳۰۶. نویسنده در متن وقتی به جدول و شکل اشاره کرده، آن را در داخل پرانتز آورده لیکن در برخی صفحات فراموش شده در داخل پرانتز قرار گیرد مثل صفحه ۳۱۴. در صفحه ۲۶۷ در رفرنس (کلاین، ترجمه مهرمحمدی، ۱۳۶۷) بعد از کلاین ویرگول گذاشته نشده است. در کتاب، تیتراها دارای شماره است لیکن برخی از تیتراها بدون شماره بوده و بعضاً برای خواننده مشخص نیست آیا این مطالب در ذیل مطلب قبلی است یا مطلب مستقلی است.

خصوصاً که بعضاً تیرهای بعدی با فونت درشت‌تری نوشته شده است از جمله در صفحه ۱۰۷. ضمناً در حاشیه فصل یازدهم (ص ۳۱۳)، نویسنده به آینده‌سازی، آینده‌گزینی و آینده‌شناسی اشاره و در تعریف این سه آینده‌شناسی را دو بار تعریف کرده و به تعریف آینده‌سازی نپرداخته است.

۴,۳ فهرست منابع و ماخذ

برخی از منابع درون متنی در انتهای کتاب در رفرنس انتهایی نبود که تعداد آن قابل توجه بود که به چند مورد بسنده می‌شود: منبع فتحی و اجارگاه (۱۳۸۶) در صفحه ۱۱۲، پاینار (۲۰۱۰) در صفحه ۱۱۲، دیویی (۱۹۵۶، ۱۹۰۲، ۱۹۳۸) و بوییت (۱۹۱۸) در صفحه ۱۰۳، شاتو (۱۳۷۶) در صفحه ۱۷۱، کاتن (۱۹۹۸) در صفحه ۲۶۷ در رفرنس انتهایی نبود. همچنین برخی از رفرنس‌ها تاریخ آن در متن و رفرنس انتهایی یکی نبود مانند (لوی، ۱۳۶۲) در متن که در رفرنس انتهایی (لوی، ۱۳۶۲) و (مارش، ۱۹۹۷) که در رفرنس انتهایی (مارش، ۲۰۰۹) بود. اکثر اسامی خارجی ذکر شده به عنوان منبع در متن کتاب، در پی‌نویس باید اسم انگلیسی آن نوشته می‌شد که اغلب در کتاب چنین نبود. در رفرنس (کلاین، ترجمه مهرمحمدی، ۱۳۶۷) بعد از کلاین ویرگول گذاشته نشده است.

در کتاب به برخی اصلاحات اشاره شده لیکن از توضیح فنی آنها خودداری شده است و حتی پی‌نویس انگلیسی آن نیز ذکر نشده است. مانند "گونه‌گونی همشکل" در صفحه ۲۹۲. "واقعیت آموزشی" و "واقعیت دانشی" در صفحه ۲۶. در رفرنس نویسی انتهای کتاب هرچند باید پیرو قوانین محل نشر هم بود. لیکن غالباً از مدل APA استفاده می‌شود، که به این شکل نبود و در مدل APA باید عناوین کتاب و اسامی فصل‌نامه‌ها در منابع ایتالیک شوند نه بولد و همچنین برای هنکینگ باید اسامی نویسندگان، یعنی خط اول از سطر بیرون رفتگی داشته باشد و نه برعکس. همچنین در سال انتشار در رفرنس‌های انتهای کتاب، برخی یک نقطه گذاشته شده و برخی دو نقطه. برخی از منابع استفاده شده بسیار قدیمی هستند، در صورتی که منبع اصلی و مادر نیز نیستند و در کتاب نیاز به استفاده از آن منابع قدیمی توجیه روشن ندارد. کتاب فاقد نمایه موضوعی است.

۴. تحلیل و نقد محتوایی کتاب

به منظور نقد و تحلیل کتاب مورد نظر، چارچوب و معیارهایی به شرح زیر مد نظر قرار گرفت:

۴/۱. بررسی تناسب عنوان و فهرست مطالب با محتوای کتاب

۴/۲. سازماندهی و انسجام محتوا و ارائه مطالب

۴/۳. جدید بودن و کاربردی بودن محتوا

برای این بخش، نتایج تحلیل و نقد محتوای کتاب به ترتیب آمده است:

۱,۴ بررسی تناسب عنوان و فهرست مطالب با محتوا و حجم کتاب

کتاب مذکور با عنوان "مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی" دارای یازده فصل با حجم‌های متفاوت برای هر فصل است. به ترتیب عناوین فصل‌ها شامل: فصل اول: "برنامه‌ریزی و اهمیت آن در زندگی آدمی"؛ فصل دوم: "آموزش و پرورش"؛ فصل سوم: "برنامه‌ریزی درسی"؛ فصل چهارم: "برنامه درسی"؛ فصل پنجم: "مبانی برنامه‌ریزی درسی"؛ فصل ششم: "انواع مبانی برنامه‌ریزی درسی"؛ فصل هفتم: "منطق و هدف‌های برنامه‌درسی"؛ فصل هشتم: "انتخاب و سازماندهی و ارائه محتوای برنامه‌درسی"؛ فصل نهم: "زمان و موقعیت ارائه محتوای برنامه درسی"؛ فصل دهم: "اجرای برنامه‌درسی در مدارس ابتدایی: و فصل یازدهم: "ارزشیابی برنامه‌درسی" می‌باشد. با توجه به عنوان کتاب، انتظار می‌رود در کتاب به بحث "مبانی" و همچنین موضوع "مبانی در آموزش ابتدایی" پرداخته شود. در صورتی که از یازده فصل تنها دو فصل پنجم و ششم و آن هم بدون اشاره به آموزش ابتدایی یا دوره ابتدایی پرداخته است. با توجه به حجم کتاب می‌توان گفت کمتر از یک سوم کتاب به موضوع مبانی برنامه‌ریزی درسی پرداخته است. شایان ذکر است که با توجه به عنوان کتاب که مرتبط با حوزه ابتدایی است، فقط در عنوان یک فصل (فصل دهم) از "مدارس ابتدایی" استفاده شده است و محتوای فصول نیز به اشاره مستقیمی به مبحث دوره ابتدایی ندارند.

در پیشگفتار نویسنده اذعان داشته است که کتاب بر اساس سرفصل درس "برنامه‌ریزی درسی در آموزش ابتدایی" تدوین شده و در پایان این واحد یادگیری، دانشجو قادر خواهد بود به تشریح مبانی، اصول و مراحل برنامه‌ریزی درسی در آموزش ابتدایی اقدام کند. در صورتی که در این کتاب به تشریح اصول و مراحل فرآیند برنامه‌ریزی درسی پرداخته شده و عنوان مبانی تبیین نگشته است. به همین خاطر شایسته بود با این توضیحات عنوان "برنامه‌ریزی درسی در

آموزش ابتدایی" و یا "اصول و مراحل برنامه‌ریزی درسی در آموزش ابتدایی" انتخاب می‌شد. البته در این کتاب لازم بود به موضوع دوره ابتدایی یا آموزش ابتدایی هم در عنوان فصول و هم محتوای آن پرداخته شود. در صورتیکه به نظر می‌رسد با تغییر عنوان و چند تغییر دیگر در متن، این کتاب برای سایر دوره‌ها هم کاربرد دارد و به مسائل عمومی برنامه‌ریزی درسی اشاره دارد و مرتبط با دوره ابتدایی نیست. لذا اثر، از حیث تناسب و جامعیت محتوای کتاب نسبت به اهداف آن (هفت هدف ذکر شده در پیشگفتار کتاب)، به نظر می‌رسد باید نظری دوباره به سرفصل‌ها انداخت، چون فصول کتاب از اهداف ذکر شده در پیشگفتار تبعیت نمی‌کند و شایسته بود نویسنده محترم طبق این نظم بحث خود را مرتب می‌کرد.

۲,۴ سازماندهی و انسجام محتوا و ارائه مطالب

بدون در نظر گرفتن، عدم تناسب عنوان کتاب با محتوای آن، همینطور همپوشی زیاد کتاب مورد نقد با کتاب قبلی نویسنده که ذیلاً به آن اشاره خواهد شد و عدم تناسب بین فرصت‌های یادگیری ذکر شده در جدول ۲ پیشگفتار با محتوای کتاب، از نقاط امتیاز این اثر برقراری نظم منطقی بین فصول کتاب است و نویسنده توانسته است طبق این نظم بحث خود را مرتب کند. از نظر میزان سازواری محتوای علمی کتاب با مبانی و پیش فرض‌های مورد پذیرش اثر، یعنی مبانی و اصول و مراحل برنامه‌درسی و همینطور مبانی دینی و اسلامی بر اساس آیات ذکر شده در کتاب، می‌توان جهت‌گیری کلی آن را مناسب دانست. هر چند این کتاب روزآمد به نظر نمی‌آید و در یک نگاه کلی، خواننده با مطالعه اثر احساس نمی‌کند با مطالبی نو و جدید مواجه شده است.

ادبیات این کتاب اگرچه نثر روانی دارد، اما الزاماً ساده محسوب نمی‌شود؛ و به نظر می‌رسد برای دانشجویان کارشناسی به خصوص فصول اول پیچیدگی داشته باشد. هر چند ادبیات یک کتاب علمی باید تحقیقی، تأمل‌برانگیز و مستلزم نوعی تفکر انتقادی باشد که به نظر می‌رسد در برخی فصول این کتاب چنین است و از این نظر نقطه قوت آن می‌باشد.

از نقاط قوت دیگر کتاب فعالیت‌هایی با عنوان "حاشیه" در کاردهای مجزا از متن اصلی است که شامل سه بخش حاشیه: برای تأمل"، "حاشیه: برای فهم" و "حاشیه: برای تلاش" می‌باشد. این فعالیت‌ها سبب ترغیب خوانندگان به تأمل عمیق‌تر و طرح مسئله و پرسش در آنان می‌گردد. لیکن در این بخش نویسنده هیچ توضیحی برای خوانندگان در مورد این حاشیه‌ها نداده است.

فهرست مطالب کتاب به محتوای کلی یازده فصل پرداخته است. که به طور مختصر به تحلیل هر فصل اشاره می‌شود:

فصل نخست با ۱۵ صفحه، با عنوان "برنامه‌ریزی و اهمیت آن در زندگی آدمی" به مطالعه برنامه‌ریزی و مفهوم آن می‌پردازد و به موضوعات اقتضائات برنامه‌درسی، ماهیت برنامه‌درسی، مفهوم برنامه‌ریزی، مراحل برنامه‌ریزی، ویژگی‌های فعالیت برنامه‌ریزی، ضرورت برنامه‌ریزی و انواع برنامه‌ریزی اشاره دارد. مباحث مراحل برنامه‌ریزی، ویژگی‌های فعالیت برنامه‌ریزی، ضرورت برنامه‌ریزی و انواع برنامه‌ریزی از جمله مباحث عام و تکراری در حوزه برنامه‌درسی بوده و نکته خاص و قابل توجهی نیست، لیکن در بخش اقتضائات برنامه‌درسی، ماهیت برنامه‌درسی در این فصل، پرداخت نویسنده به موضوع عاملیت انسان و اراده خداوند در برنامه‌ریزی و توجه به موضوع توکل در آن، درخور توجه و شایان ذکر است، هر چند به نظر می‌رسد نیاز به تبیین و توضیح بیشتر نیز بود.

فصل دوم کتاب با عنوان "آموزش و پرورش" در ۱۵ صفحه به موضوع آموزش و پرورش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش آن هم به صورت گذرا پرداخته شده است. تعاریف ارائه شده از آموزش و پرورش قدیمی و سنتی بوده، نگاه نوین و جامعی به این دو واژه اساسی نشده است و همین‌طور به دلیل آگاهی دانشجویان با مباحث نظری و کلی مفهوم آموزش و پرورش، بازنمایی آن به تفصیل در کتاب ضرورت خاصی ندارد. در بخش برنامه‌ریزی در آموزش و پرورش مباحث به صورت عمومی و کلی آورده شده و توجهی به دوره ابتدایی نشده است. در صورتی که در آموزش و پرورش دوره ابتدایی مسائل زیادی برای برنامه‌ریزی وجود دارد و نویسنده می‌توانست به این موارد با تکیه بر شواهد دقیق و جامع اشاره نماید.

در فصل سوم کتاب با عنوان "برنامه‌ریزی درسی" به موضوع تبیین، چستی، تعریف، سطوح و فرایند برنامه‌ریزی درسی در ۳۴ صفحه و عناصر و تولید و تدوین برنامه‌درسی پرداخته شده است. نقطه قوت فصل اشاره به موضوع بیرونی یا درونی بودن برنامه‌ریزی درسی دارد که در آن نویسنده به تمایزگذاری بین دو دیدگاه "منع مدیریتی تربیت" و "تربیت بیرونی ناممکن است" پرداخته است. اما مثال یا مصداقی از این نوع برنامه‌ریزی‌ها بیان نکرده و هم‌چنین مشخص نمی‌کند که معلمان، والدین و یا دانش‌آموزان در دوره ابتدایی چرا و چگونه باید از هر یک از این دو دیدگاه استفاده کنند. در بخش تعریف برنامه‌ریزی درسی نیز، نویسنده با توجه به ابعاد پنجگانه برنامه‌ریزی درسی (دانش، رشته، نظام، فرایند و حرفه) به

تحلیل و نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی (مرضیه دهقانی) ۷۳

تعریف برنامه‌ریزی درسی به عنوان فرایند بسنده می‌کند که با عنوان کتاب هماهنگی ندارد. بقیه مطالب فصل هم مباحث عمومی است که بدون توجه به دوره ابتدایی نگاشته شده است. در فصل چهارم کتاب با عنوان "برنامه درسی" به موضوع تعریف برنامه‌ریزی از دو جایگاه "واقعیت آموزشی" و "واقعیت دانشی" در ۲۶ صفحه پرداخته شده است. که در جایگاه برنامه درسی به عنوان یک واقعیت آموزشی، به "ماهیت" برنامه درسی و "کارکرد" برنامه درسی پرداخته و در جایگاه واقعیت دانشی به دو نوع اعتقاد مغایر "ذاتی بودن معنای کلمات و واژگان" و "قراردادی بودن معنای کلمات و واژگان" پرداخته شده است. در انتهای فصل نیز جایگاه برنامه‌ریزی در دوره‌های تحصیلی بیان شده است. نویسنده برنامه درسی را محصول برنامه‌ریزی درسی خوانده و به تعاریف متعدد مورد نظر صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی پرداخته است. تعاریف ذکر شده مباحثی است که در اکثر کتب برنامه‌ریزی درسی یافت می‌شود، لیکن به نظر می‌رسد نویسنده مطالب ساده را هم پیچیده بیان کرده است که فهم آن برای دانشجویان کارشناسی احتمالاً دشوار باشد. مثلاً در تعریف برنامه‌ریزی به عنوان درس در صفحه ۱۰۷ چنین بیان می‌کند:

برنامه درسی به عنوان درس، روشن‌ترین، باسابقه‌ترین و مرسوم‌ترین فهمی است که از برنامه درسی در فرهنگ عمومی و حتی فرهنگ سازمانی نهادهای متولی برنامه درسی مطرح بوده و هست. در این معنا، برنامه درسی به عناوین محدود است. مثلاً اینکه درس "سیاق" باشد یا "سیاحت"، مورد نظر است. این معنا برای بسیاری از مردم شناخته شده است. بر بنیاد چنین تصویر آشنایی، تشریح عمل و تعریف ضرورت برنامه درسی از سهولت برخوردار است. در عین حال، فهم اجتماعی که در پیوند قوی با تجربه تاریخی است، زمینه‌ای مساعد برای کشش به سوی این تعریف فراهم می‌کند (موسی‌پور، ۱۳۹۷، ص ۱۰۷).

همچنین برای تعریف برنامه درسی به عنوان محتوا، نویسنده چنین نگاشته است:

در برداشتی دیگر، برنامه درسی به عنوان "محتوای درس" معرفی می‌شود. این معنای برنامه درسی، خود را از قالب جدا می‌کند و به آنچه در درون قالب‌ها قرار می‌گیرد به عنوان نقطه تمرکز وارد می‌شود. همه آنچه این نگاه را متمایز می‌کند همین است که آنان بر "چه چیز آموزش داده می‌شود" تاکید دارند. در این معنا آنچه به شاگردان عرضه می‌شود، حائز توجه است. اینکه "دانش" ارائه گردد یا "روش" موضوع بحث و عامل تمایز است. این معنای برنامه درسی نوعی آزادی از حدود شکلی را در پی دارد که می‌تواند زمینه ساز

ورود به عرصه دخالت‌های بعد از تصمیم برنامه‌ریز گردد. محتوا قلمداد کردن برنامه درسی، گشودگی برنامه درسی بر روی واقعیت اجرا را با خود دارد. یعنی کار برنامه‌ریزی به فعل برنامه‌ریز، محدود نیست بلکه تمامی محتوایی که شاگردان در موقعیت‌های آموزشی در معرض آن قرار می‌گیرند، مورد نظر است. باوجود این، همچنان می‌توان گفت که برنامه درسی به عنوان محتوا سبب می‌شود تا بسیاری دیگر از فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده و نشده که بخش مهمی از تجربیات محیط آموزشی را تشکیل می‌دهد به حساب نیاید (موسی‌پور، ۱۳۹۷، ص: ۱۰۸).

تعاریف انتخاب شده از تعاریف بسیار ساده و روشن در برنامه درسی هستند و از آن جهت انتخاب شدند تا مشخص شود که نویسنده حتی مطالب ساده را هم پیچیده نگاشته است و مطالب غامض، دشوار و پیچیده به شکل اولی این چنین هستند. در صورتی که با توجه به اینکه خوانندگان این کتاب دانشجویان کارشناسی هستند، به نظر می‌رسد نویسنده باید مطالب را ساده و روشن بیان نماید تا فهم آن برای مخاطبان راحت باشد. در بخش انتهایی فصل نویسنده به جایگاه برنامه‌درسی در دوره‌های تحصیلی پرداخته و اذعان داشته که دوره‌های آموزشی در طی حیات خود به تولید برنامه‌درسی اقدام کرده‌اند. نویسنده در این بخش اشاره‌ای به دوره ابتدایی نکرده و در خصوص دوره‌های تحصیلی، به جای اشاره به دوره ابتدایی به دوره متوسطه می‌پردازد! و با اینکه به نقل از فتحی (۲۰۰۶) بیان می‌کند که مطالعات برنامه درسی در آموزش عمومی نیازمند نظریه کمتر و عمل بیشتر است. ولی نویسنده اذعان کرده که تنوع محیط‌های اقدام در برنامه‌ریزی درسی متوسطه، مشروعیت متخصصان رشته‌ای برای پیشبرد امور برنامه‌ریزی و آموزش رشته‌های علمی و در عین حال حوزه متفاوت علایق و تمرکز برنامه‌ریزان درسی را می‌توان به عنوان عوامل سبب‌ساز عنایت و ثیق برنامه‌ریزی درسی آموزشی متوسطه به "عمل‌گرایی" معرفی کرد.

در فصل پنجم کتاب با عنوان "مبانی برنامه‌ریزی درسی" در ۲۷ صفحه به موضوع مبانی برنامه درسی و مبانی برنامه‌ریزی درسی و دیدگاه‌های صاحب‌نظران در این زمینه و همین‌طور ترکیب این دیدگاه‌ها پرداخته شده است. نویسنده سپس به طرح مفروضات چهارگانه در این زمینه پرداخته و آنها را راهنمای خود در معرفی مبانی قرار داده است، لیکن به نظر می‌رسد، توضیحات ارائه شده روشن نبوده و برای دانشجویان توأم با ابهامات باشد. نویسنده باید ضمن بیان توضیحات مبسوط، چگونگی آن را هم بیان نماید. در انتهای فصل نیز، نویسنده به منابع برنامه درسی و به چگونگی بکارگیری آن اشاره دارد، صص ۱۵۴-۱۴۸. البته نویسنده

هیچ اشاره‌ای به ارتباط مبانی برنامه‌ریزی درسی با منابع برنامه درسی نمی‌کند! همچنین در بخش "معیار اعتبار" این منابع و معارف حاصل از آن، نویسنده ضمن طرح مناقشه بین متخصصان و معرفت‌داران هر عرصه، که به اعتبار و استناد روش و ملاک‌های مورد نظر خود، معرفت عرصه دیگر را بی‌اعتبار قلمداد می‌کنند را طرح ولی در مورد آن توضیح یا پاسخی نمی‌دهد.

فصل ششم را هم نویسنده در ۵۸ صفحه با عنوان "انواع مبانی برنامه‌ریزی درسی" به مبانی تاریخی برنامه‌ریزی درسی، مبانی هستی‌شناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی معرفت‌شناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی ارزش‌شناختی / زیباشناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی انسان‌شناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی فناوری برنامه‌ریزی درسی، مبانی دانشی برنامه‌ریزی درسی، مبانی روانشناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی سیاسی برنامه‌ریزی درسی، مبانی فرهنگی برنامه‌ریزی درسی، مبانی اقتصادی برنامه‌ریزی درسی، مبانی حقوقی برنامه‌ریزی درسی پرداخته است. نویسنده در این فصل به مباحث روتین و عمومی در حوزه برنامه درسی پرداخته است. موضوع دیگر با توجه به عنوان کتاب، مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی، هیچ اشاره‌ای به مبانی فوق‌الذکر در آموزش ابتدایی نشده است. نقطه قوت آن اشاره به مبانی گسترده در حوزه برنامه‌ریزی درسی است و مبانی که در دو دهه اخیر در حوزه برنامه درسی ورود کرده است، مانند مبانی سیاسی، حقوقی، اقتصادی برنامه‌ریزی درسی اشاره دارد. البته نویسنده اشاره‌ای به مبانی زیست‌شناختی برنامه‌ریزی درسی در فصل فوق‌الذکر نکرده است.

در فصل هفتم کتاب با عنوان "منطق و هدف‌های برنامه‌درسی" در ۲۶ صفحه نویسنده خلاقانه به موضوع منطق برنامه درسی، پرداخته و با بیانی نسبتاً ساده موضوع منطق و ارتباط آن با اهداف برنامه‌درسی را بیان و اشاره کرده است که:

برای تدوین منطق، زبان توصیف مناسب‌تر است؛ زیرا در این زبان می‌توان با اتکا به واقعیات برای عمل با واقعیات، ترکیباتی را فراهم کرد. مولفه‌های سازنده منطق هم قاعداً در وضعیت توصیفی قرار می‌گیرند. این بدین معنا است که آنها با مولفه‌های علمی، حقایق اجتماعی و تاریخی آمیخته هستند. چنین مفهومی نشان می‌دهد که منطق برنامه‌درسی از جنس الزامات و انتظارات نیست و این موضوعات بنیاد هدف‌ها را شکل می‌دهند. از این جهت منطق با اهداف متمایز می‌شود و منطق زیانش توصیفی و هدف زیانش تجویزی است (موسی‌پور، ۱۳۹۷، ص ۲۲۱).

سپس به موضوع تعیین هدف‌های برنامه درسی و اهمیت و روش‌های تعیین این اهداف پرداخته و نحوه گردآوری اطلاعات برای انتخاب هدف‌های برنامه درسی را تبیین کرده است.

نقطه قوت این فصل اشاره به هدف‌های اصلی آموزش ابتدایی است که در غالب سه شایستگی تحصیلی، شایستگی شهروندی و شایستگی تدبیر پرداخته است و همچنین نویسنده در انتهای فصل به وظایف آموزش ابتدایی پرداخته و آن را در غالب گسترش احساس تعلق، گسترش نظام ارزش‌ها، انتقال میراث فرهنگی، زمینه‌سازی برای یادگیری مداوم، نقش نگهداری (حفظ) و نقش استعدادیابی و زمینه‌سازی تمرکز بر آن به طور مختصر تبیین و تشریح کرده است.

فصل هشتم را هم نویسنده در ۳۵ صفحه با عنوان "انتخاب، سازماندهی و ارائه محتوای برنامه‌درسی"، آورده است. نویسنده در این فصل تلاش کرده تا به صورت مبسوط به انتخاب، سازماندهی و ارائه محتوای برنامه درسی، بپردازد. مطالب فصل، هر چند جامع ولی در واقع در جهت توصیف بخش مهمی از فرایند برنامه درسی است. مطالب نوآوری خاصی ندارد و می‌توان در سایر کتاب‌های برنامه درسی نیز آن را مطالعه کرد و خواننده احساس می‌کند نوعی دوباره کاری صورت گرفته است، که ابداعی هم در آن نیست؛ شایان ذکر هست هر چند در تیرهای فصل هیچ اشاره‌ای به برنامه درسی دوره ابتدایی نشده لیکن، در بخش انتخاب محتوا نویسنده در مورد برنامه درسی ابتدایی نکاتی را هر چند مختصر بیان می‌کند (ص ۲۴۶). لیکن در بخش سازماندهی و ارائه برنامه هیچ‌گونه اشاره‌ای به دوره ابتدایی صورت نگرفته است، در صورتی که بسیار نیاز و لازم بود که نویسنده در زمینه سازماندهی محتوا و کتاب‌های دوره ابتدایی نکاتی را بیان و به حوزه‌های متعدد محتوای دروس در دوره ابتدایی پرداخته و در مورد آنها و اصول حاکم و رویکرد هر یک از حوزه‌ها و همچنین ویژگی‌های هر یک از رویکردها می‌پرداخت (دهقانی، ۱۳۹۷). همچنین در بخش شیوه ارائه محتوای برنامه درسی، نویسنده به یکسری اطلاعات کلی و عمومی در این رابطه اشاره کرده که در غالب کتاب‌های برنامه درسی، با تغییراتی قابل دستیابی است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۸، ملکی، ۱۳۸۶؛ یارمحمدیان، ۱۳۹۰؛ اورنشتاین، ۱۳۸۴؛ ملکی، ۱۳۹۰). در صورتیکه لازم بود نویسنده به این شیوه‌ها و همین‌طور شیوه‌های ارائه شفاهی و کتبی اختصاصاً در دوره ابتدایی می‌پرداخت و از مثال‌های مربوط به کتاب درسی چاپ جدید استفاده می‌کرد. همچنین انتظار می‌رود در این فصل ملاک‌هایی به خواننده معرفی می‌شد تا بر مبنای آن بتواند روش یا روش‌های مناسب و اثربخش تدریس را در دوره ابتدایی انتخاب و بکار گیرد.

در فصل نهم کتاب با عنوان "زمان و موقعیت ارائه محتوای برنامه درسی" در ۱۱ صفحه به موضوع زمان و همین‌طور انواع زمان در آموزش پرداخته و همچنین به مکان ارائه برنامه نیز پرداخته شده است. مطالب و محتوای ارائه شده در این فصل نیز مطالب عمومی برای آموزش

و یادگیری است و برای تمام دوره‌های تحصیلی است، و عجیب است در بین مطالب مربوط به دوره‌های تحصیلی در مدرسه به یکباره به بیان برخی موارد دوره متوسطه اشاراتی شده است. در صورتی که نویسنده باید موضوع زمان در دوره ابتدایی و همینطور فضا و مکان ارائه برنامه را در دوره ابتدایی مورد مذاقه قرار داده و در مورد شرایط و ویژگی‌های مکان برای دوره ابتدایی و کودکان نگرارش می‌کردند. علاوه براین، مباحث مطرح شده نسبتاً قدیمی بوده و جنبه کاربردی نیز ندارد.

فصل دهم کتاب با عنوان "اجرای برنامه درسی در مدارس ابتدایی" در ۸ صفحه، توجه مخاطب را به چند موضوع (آمادگی اجتماعی، امکانات، نیروی انسانی، نظارت) در جهت توفیق در اجرای برنامه جلب می‌کند. به نظر می‌رسد مولف در این فصل نتوانسته موضوعات اصلی چون اجرای برنامه در فرآیند برنامه را طرح نماید و این بخش مغفول مانده است. همینطور به دلیل حجم محدود مطالب، نویسنده می‌توانست آن را با فصول دیگر ادغام کرده و یا در کنار یکی از فصول ارائه نماید. با توجه به آنکه این فصل تنها فصل کتاب با عنوان آموزش ابتدایی می‌باشد، اما محتوای آن مطالبی با محوریت دوره ابتدایی ندارد! و هیچگونه نوآوری و جدید بودن در آن یافت نمی‌شود. شایان ذکر است، در این فصل حاشیه برای تأمل، موضوع خوبی را طرح کرده، در صورتی که در محتوای فصل به آن پرداخته نشده است و حتی رفرنسی برای دانشجویان علاقه‌مند در جهت پاسخگویی به این سوالات یا تفکرات قرار نگرفته است.

فصل یازدهم کتاب با عنوان "ارزشیابی برنامه درسی" در ۱۲ صفحه به مفهوم ارزشیابی و مراحل آن اشاره کرده است. سپس نویسنده به موضوع رابطه ارزشیابی برنامه و برنامه‌ریزی در آموزش ابتدایی پرداخته است که مطالب به صورت کلی بوده و تمرکزی به آموزش ابتدایی ندارد. در حاشیه برای تلاش و تأمل به موضوع آینده‌شناسی و آینده‌سازی پرداخته و ضمن بیان توضیحاتی دانشجویان را به تلاش و تأمل فرا می‌خواند. به نظر می‌رسد نویسنده در برخی از فصول، اشاراتی را در حاشیه برای دانشجویان دارد که در محتوا به صورت سطحی پرداخته شده است، لیکن اطلاعات و رفرنسی برای خواننده در جهت پاسخگویی به سوالات مطروحه قرار نداده تا موجب تأمل جامع و عمیق دانشجو پیرامون موضوع گردد. این فصل نیز نگرارش کلی بدون محوریت آموزش ابتدایی بر موضوعات داشته که در غالب کتاب‌های برنامه درسی و ارزشیابی قابل دستیابی است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۸؛ ملکی، ۱۳۸۶؛ بازرگان، ۱۳۹۳؛ کیامش، ۱۳۸۶؛ تایلر، ۱۳۹۱؛ اورنشتاین، ترجمه قدسی احقر، ۱۳۸۴). در این فصل لازم است که الگوهای نوین ارزشیابی با تأکید بر دوره ابتدایی ارائه شود (دهقانی، ۱۳۹۷).

۳,۴ جدید بودن و کاربردی بودن محتوا

به نظر می‌رسد اطلاعات و داده‌های کتاب روزآمد نیست و در یک نگاه کلی، خواننده با مطالعه اثر احساس نمی‌کند با مطالبی نو و جدید مواجه شده است، بلکه فقط به مطالب صورت دیگری داده شده است.

نویسنده کتاب دیگری با عنوان مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه (۱۳۸۵) دارد که با مطالب کتاب جدید (مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی) همپوشی زیادی دارد، به طوری که فصل یک کتاب با عنوان "برنامه‌ریزی و اهمیت آن در زندگی آدمی" عیناً در هر دو کتاب آمده و محتوای فصل به غیر از اقتضائات برنامه درسی و ماهیت برنامه درسی در بقیه عنوان‌ها یکی است. فصل دوم در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه (۱۳۸۵) با عنوان "برنامه‌ریزی آموزش و پرورش" است و در کتاب مورد بررسی، با عنوان "آموزش و پرورش" آمده که اکثر محتوا پیشین به همراه مطالب جدید را دربردارد.

فصل سوم و چهارم و پنجم کتاب "مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی" با عناوین "برنامه‌ریزی درسی"؛ "برنامه درسی" و "مبانی برنامه‌ریزی درسی" در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه (۱۳۸۵) نیست و به کتاب مورد نقد اضافه شده است. همچنین در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه فصلی با عنوان "ساختار آموزش متوسطه" هست که در کتاب مورد نقد نیست! و به نظر می‌رسد با توجه به عنوان کتاب، ضروری بود فصلی با عنوان "ساختار آموزش ابتدایی" در کتاب مورد نقد نیز نگاشته می‌شد.

فصل سوم با عنوان "مبانی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش" در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه (۱۳۸۵) است که در کتاب مورد نقد در فصل ششم تحت عنوان "انواع مبانی برنامه‌ریزی درسی" آمده، که در آن برخی از مبانی جدید (مبانی تاریخی برنامه‌ریزی درسی، مبانی فناوری برنامه‌ریزی درسی، مبانی سیاسی برنامه‌ریزی درسی، مبانی فرهنگی برنامه‌ریزی درسی، مبانی اقتصادی برنامه‌ریزی درسی، مبانی حقوقی برنامه‌ریزی درسی) اضافه شده و مبانی فلسفی برنامه‌ریزی درسی نیز تحت عناوین، مبانی هستی‌شناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی معرفت‌شناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی انسان‌شناختی برنامه‌ریزی درسی، مبانی ارزش‌شناختی برنامه‌ریزی درسی آمده و مبانی روانشناسی، مبانی جامعه‌شناسی، مبانی دانشی و مبانی فلسفی برنامه‌ریزی درسی در هر دو کتاب مشترک است و مبانی دینی برنامه‌ریزی آموزش و پرورش نیز در کتاب قبلی بوده که در اثر مورد نقد حذف شده است.

فصل پنجم با عنوان "انتخاب هدف‌های برنامه"، در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه (۱۳۸۵) است که در کتاب مورد نقد در فصل هفتم تحت عنوان "منطق و هدف‌های برنامه‌درسی" آمده، و فقط بخش منطق برنامه درسی، اضافه شده است. فصل ششم با عنوان "تعیین روش تدوین برنامه"، در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه (۱۳۸۵) است که در کتاب مورد نقد در فصل هشتم با عنوان "انتخاب، سازماندهی و ارائه محتوای برنامه‌درسی" آمده و اکثر محتوا پیشین به همراه مطالب جدید در کتاب مورد مطالعه آورده شده است و بخش زمان و مکان ارائه که در انتهای این فصل در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه، آمده در کتاب مورد نقد در فصل مجزای با عنوان "زمان و موقعیت ارائه محتوای برنامه درسی" آمده است. فصل هشتم با عنوان "اجرای برنامه"، در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه (۱۳۸۵) است که در کتاب مورد نقد در فصل دهم با عنوان "اجرای برنامه‌درسی در مدارس ابتدایی" آمده، و همپوشی دارد و هیچ‌گونه اشاره‌ای در متن این فصل به آموزش ابتدایی نشده و تمایزی بین دوره متوسطه و دوره ابتدایی دیده نمی‌شود. فصل هفتم با عنوان "ارزشیابی برنامه"، در کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه است که در کتاب مورد نقد در فصل یازدهم با عنوان "ارزشیابی برنامه‌درسی"، آمده و اکثر محتوا در کتاب جدید نیز آمده و البته مطالبی نیز، به کتاب اضافه شده است. این شباهت زیاد بین کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه و کتاب مورد نقد باعث می‌شود که خواننده احساس کند نوعی دوباره کاری صورت گرفته است، که تفاوت یا ابداع خاصی در آن نیست؛ این در حالی است که نویسنده کتاب مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه را جز منابع فارسی ذکر کرده است.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به عنوان و جهت‌گیری کتاب، این اثر سه انتظار را در خواننده بوجود می‌آورد:

تبیین مبانی برنامه‌ریزی درسی؛

آشنایی با برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی؛

کاربردی بودن محتوای کتاب؛

با توجه به عنوان کتاب و انتظاراتی که ذکر شد و نیز مقایسه عنوان و انتظارات با محتوای کتاب می‌شود بیان کرد که نویسنده نتوانسته است هدف‌های مورد نظر خود را تحقق بخشد. از مجموع کل کتاب، مطالب و محتوای هیچ فصلی از کتاب به موضوع آموزش ابتدایی اختصاص

نیافته است. تنها در دو فصل کتاب در حدود چند جمله به موضوع آموزش ابتدایی، آن‌هم به شکل گذرا اشاره شده است. به عبارت دیگر محتوای کتاب عموماً بر برنامه‌ریزی درسی بر مدرسه متمرکز است تا برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی، هرچند جسته و گریخته نکاتی از آموزش ابتدایی نیز مدنظر نویسنده قرار گرفته است. به‌طور کلی محتوای کتاب نتوانسته است انتظار خواننده را از کتاب با تأکید بر سه ویژگی مبانی برنامه‌ریزی درسی، آشنایی با برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی و کاربردی بودن، برآورده سازد.

نکته‌ای که ذکر آن در این قسمت ضروری است آن است که نظم منطقی بین فصول کتاب برقرار است و نویسنده توانسته است طبق این نظم بحث خود را مرتب کند.

برخی از فعالیت‌های پیشنهادی در غالب حاشیه ارتباط مستقیمی با عنوان و محتوای فصل ندارد. اکثر آنها بسیار پیچیده و سخت است. بعضاً سوال‌های مطرح شده است که معیاری برای پاسخ‌گویی به آن در متن کتاب نیامده است.

سخن آخر این‌که در کل و با توجه به ویژگی‌های برجسته و نقاط قوت این اثر، در صورتی که، نکات ذکر شده برطرف شوند و به برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی هم توجه شود می‌تواند به منزله یک کتاب کمک درسی مفید باشد.

با توجه به نتایج حاصل از بررسی ساختار و محتوای کتاب و به منظور اصلاح و بهبود آن پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌شود:

- لازم است نویسنده بین آموزش و پرورش، آموزش ابتدایی و آموزش متوسطه تفکیک قائل شود و همچنین به موضوع آموزش ابتدایی در محتوای کتاب توجه کافی مبذول گردد.

- ضرورت رعایت تناسب و جامعیت محتوای کتاب نسبت به اهداف و توضیحات نویسنده در پیشگفتار کتاب.

- برای کتاب فهرست تفصیلی تهیه شود.

- توصیه می‌شود در انتخاب عنوان کتاب دقت بیشتری شود؛ به طوری که، عنوان آن با محتوا هماهنگ باشد.

- انتظار می‌رود اصول ویراستاری ادبی در محتوای کتاب رعایت گردد تا خواننده با کتابی با رعایت نکات ویرایشی و نگارشی و اصلاح عنوان و تأکید بر دوره ابتدایی آشنا شود.

- در آغاز هر فصل هدف‌های آموزشی و مورد انتظار نویسنده از خواننده تدوین و مطرح شود.

تحلیل و نقد کتاب مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی (مرضیه دهقانی) ۸۱

- تناسب حجم کتاب با دو واحد درسی.
- موضوع محیط درونی و محیط بیرونی از موضوعات مهم مورد توجه نویسنده هست و اکثر تقسیم‌بندی‌های ارائه شده بر آن اساس صورت گرفته است، لذا ضروری است توضیحات مبسوط و دقیق‌تری در این زمینه در کتاب داده شود.
- بایستی توضیحات کافی برای حاشیه‌های ذکر شده در برخی از فصول کتاب آورده شود و همین‌طور تدابیری جهت پاسخگویی دانشجویان علاقه‌مند به سوالات مطروحه اتخاذ گردد تا بدین طریق بتوانند پاسخ‌های خود را محک بزنند.
- اصول هنری هر اثر تاثیر فراوانی در جذب مخاطب داشته و سبب سهولت انتقال محتوا به ذهن خواننده می‌گردد. بدین جهت ضرورت دارد به صفحه آرایی هنری کتاب متناسب با مخاطبان دانشجویی توجه گردد.
- ذکر منابعی برای مطالعه در هر فصل، به خصوص با توجه به حاشیه‌های ذکر شده در برخی فصول کتاب.
- در انتهای هر فصل سوال‌هایی برای یادگیری و تفکر بر اساس محتوای فصل اضافه شود.
- لازم است ویراست جدید کتاب بر اساس منابع جدید و مرتبط به روز گردد. چراکه منابع نسبتاً قدیمی بوده و اغلب در حوزه کلی آموزش و پرورش و نه حوزه آموزش ابتدایی می‌باشد.

کتاب‌نامه

- اورنشتاین، الن سی، هانکینز، فرانسیس پی. (۱۳۸۴). مبانی، اصول و مسائل برنامه درسی، ترجمه قدسی احقر، تهران، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- بازرگان، عباس. (۱۳۹۳). ارزشیابی آموزشی. تهران: انتشارات سمت.
- تایلر، رالف. (۱۳۹۱). اصول اساسی برنامه ریزی درسی و آموزشی، ترجمه علی تقی پور ظهیر، تهران، انتشارات آگاه، چاپ سوم.
- دهقانی، مرضیه. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. سال هشتم، شماره ۱۴۹، ۳۱-۱۲۱.
- دهقانی، مرضیه. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم ابتدایی از نظر میزان درگیری فعال فراگیران بر اساس تکنیک ویلیام رومی. فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی. ۱۴(۲)-۱۴۶-۱۲۴.

۸۲ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۳، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۲

- دهقانی، مرضیه. (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی درسی دوره ابتدایی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- شاکری، المیرا؛ اسگندری، کریم؛ عرفای جمشیدی، شادی. (۱۴۰۱). نقد کتاب مبانی نورولیدرشیپ: رهبری سازمانی براساس علوم اعصاب. پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، دوره: ۲۲، شماره: ۵، ۳۱۱-۳۳۷.
- فتحی واجارگاه، کوروش. (۱۳۸۸). اصول و مفاهیم برنامه‌ریزی درسی، تهران: انتشارات بال.
- عبداللهی، حسین. (۱۳۹۹). نقد و تحلیل محتوای کتاب راهنمای تدریس در دانشگاه‌ها، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دوره ۲۰، شماره ۸۶ (دی ۱۳۹۹) - ۳۰۹-۳۲۶.
- کیامنش، علیرضا. (۱۳۸۶). ارزشیابی آموزشی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- ملکی، حسن. (۱۳۸۶). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)، مشهد، انتشارات پیام اندیشه، چاپ هشتم.
- ملکی، حسن. (۱۳۹۰). مقدمات برنامه‌ریزی درسی، تهران، انتشارات سمت.
- موسی‌پور، نعمت‌الله. (۱۳۸۵). مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش متوسطه. مشهد، انتشارات به‌نشر، چاپ دوم.
- موسی‌پور، نعمت‌الله. (۱۳۹۷). مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی. قم، انتشارات اشک یاس.
- یارمحمدیان، محمد حسین. (۱۳۹۰). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: انتشارات یادواره کتاب.

Berk, R. (2003). *Rural Voices: Place-Conscious Education and the Teaching of Writing*. New York: Teachers College Press.

Fien, J. (2005). *Education for the environment: critical curriculum theorizing and environmental education geelonng Victoria: deakin university press*.